

Sobotka, Jaromír

Závěr

In: Sobotka, Jaromír. *Génius, mučedník, prorok : mýtus Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí Předlitavska*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 111-115

ISBN 978-80-280-0371-5; ISBN 978-80-280-0372-2 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79593>

Access Date: 28. 06. 2024

Version: 20240219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

8 ZÁVĚR

Každý politický směr, strana či hnutí vytváří vlastní hodnotový systém opřený o příběhy a osobnosti, ke kterým odkazuje a k nimž se hrdě hlásí. Tak české národní hnutí vystavělo vlastní identitu na osobnostech jako František Palacký či později Tomáš Masaryk, Němci odkazovali k Bismarckovi, zatímco Poláci ke Kościzuskovi.¹ Katolické politické směry se mohly opřít o bohatá portfolia světců a světic a také samotná habsburská monarchie usilovně pracovala na státním mýtu vystavěném kolem císařského majestátu.² Také rakouští sociální demokraté vybudovali v rámci formování vlastního alternativního milieu široké portfolio příběhů a pantheon významných osobností. Není však pravdivá teze starší historiografie, která tvrdila, že socialistická kultura přinášela zcela nové prvky a překonávala starší „lidovou kulturu“. Naopak socialistické mýty, včetně vlastního pantheonu, přebíraly řadu vzorů od okolních milieu, byť vznikaly často v opozici k nim. Z tohoto pantheonu pak socialisté odvozovali původ i směřování svého hnutí a čerpali z něj kulturní inspiraci i argumentační základnu pro svou politickou činnost. Předkládaná práce se pokusila v rámci dostupné literatury a historických pramenů zmapovat zhruba dvě dekády dějin sociálně demokratického hnutí. Jakkoliv jde o období krátké, jednalo se o dobu bouřlivého rozvoje, v níž sociálně demokratická strana prošla cestu od marginálního hnutí bez větší politické moci až k jednomu z nejsilnějších subjektů, který měl určující vliv na dějiny

1 Více k těmto tématům např.: ŠTAIF, Jiří. *František Palacký: Život, dílo, mýtus*. Praha: Vyšehrad, 2009. Velké postavy českých dějin. ISBN 978-80-7021-981-2, s. 296., GERWARTH, Robert. *Der Bismarck-Mythos: Die Deutschen und der Eiserner Kanzler*. München: Siedler, 2007. ISBN 978-3-88680-871-7., MICIŇSKA, Magdalena. *The Myth of Tadeusz Kościuszko in the Polish Mind (1794–1997)*. European Review of History: Revue européenne d'histoire. Vol 5, 1998, Is. 2, s. 191. a další.

2 Srov. např.: RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804–1918*. Praha: Havran, 2013. Krok. ISBN 978-80-87341-15-5.

střední Evropy ve 20. století. Mýtus Karla Marxe měl přitom na formování strany zcela klíčový vliv. Marx zároveň patřil mezi první a nejvýznamnější z řady sociálně demokratických idolů. Zároveň mýtus zapadá do politického světa 19. století a v tomto kontextu je třeba jej vnímat.

Mýtus Karla Marxe jakožto geniálního vědce odhalujícího zákonitosti společenského vývoje se zrodil již za jeho života jako součást jakéhosi marketingu a vlastní prezentace, za níž stál především Friedrich Engels. Na obrátkách nabralo jeho šíření až po filozofově smrti, kdy se strážcem odkazu stal především zmíněný Marxův přítel a skrze něj mýtus pronikl do sociálně demokratických hnutí v řadě zemí po celém světě. V případě Rakouska mýtus prostoupil sociální demokracii napříč prostorem i časem a stal se jedním ze základních stavebních kamenů hnutí. Marx byl v jeho rámci chápán jako klíčová postava stojící za odhalením hlavních příčin nespravedlivého světa a zároveň definující hlavní cíle hnutí. Skrze něj Sociálně demokratická strana dělnická v Rakousku ospravedlňovala svoji strategii a z ní vycházející politický postup. Marxovi bylo připisováno definování hlavních cílů strany a jím byl inspirován i mnohokrát zmíněný Hainfeldský program z roku 1889 a nominálně pak i jeho o dvanáct let mladší vídeňský nástupce, a to přesto, že jeho schválení se pojilo s dlouhými diskuzemi o revizionismu a odvratu od revolučních myšlenek strany. Od Marxe ale strana odvozovala i samotnou nezbytnost své existence a spolu s ním slibovala svým příznivcům příchod zářné budoucnosti. Karl Marx se ale zároveň stal jedním z důležitých symbolů sociálně demokratické strany, který pomáhal její příznivce stmelovat a dávat jim povědomí společných kořenů i cíle a zároveň sloužil k vymezení sociálních demokratů navenek. Marxovy busty zdobily stranické sjezdy, jeho obrazy dělnické demonstrace nebo stěny dělnických obydlí. Příznivci strany nosili odznaky, kravatové spony či dýmky s jeho tváří a charakteristický vousatý obličej pronikl i na předměty denní potřeby jako hodinky či zápalky. Sociální demokraté se scházeli při příležitosti významných výročí – především Marxova úmrtí – zpívali o něm písně a recitovali básně. To vše se stalo výmluvnou součástí sociálně demokratického života v Rakousku, jehož byl Marx nedílnou součástí. Zároveň však mýtus a jeho význam nelze přeceňovat, jak dokazují vzpomínky stranických předáků i odborná literatura. Znalosti Marxova díla mezi rakouskými socialisty byly často povrchní a zmatečné. Dělnickým masám také nezřídkou šlo spíše o okamžitě materiální zajištění než velké ideje a nepřiliš určité sliby zářné budoucnosti.³ Marxův mýtus je tak třeba chápat v kontextu širokého portfolia sociálně demokratických témat jako „jedno z mnoha“ vedle boje za zkrácení

3 V kontextu drahotných krizí před první světovou válkou viz např.: FASORA, Lukáš. „*Nechte si svou organizaci, dejte nám chleba a brambory!*“ *Drahotní krize 1907–1902 jako kontext ultralevicové revolty v Rakousku*. In: KUBŮ, Eduard, SOUKUP, Jindřich a ŠOUŠA, Jiří (eds.). *Fenomén hospodářské krize v českých zemích 19. až počátku 21. století. Cyklický vývoj ekonomiky v procesu gradující globalizace*. Praha: Nová tiskárna Pelhřimov, 2015. ISBN 978-80-7464-774-1, s. 179–192.

pracovní doby, zavedení všeobecného volebního práva či některé z řady dalších tehdejších problémů.

V rámci jednotlivých sociálně demokratických stranických organizací v habsburské monarchii se význam ani konkrétní podoby mýtu příliš nelišily. Lišilo se spíše prostředí, v němž mýtus působil. Zatímco německojazyčné prostředí ponejvíce přebíralo vzory od německé sociálně demokratické strany, česká a polská organizace vybudovaly vlastní pantheony hrdinů a mučedníků, s nimiž bylo třeba Marxe smířit. Každá jednotlivá organizace také musela čelit různé míře odporu ze strany nacionálních a či náboženských politických subjektů. Zatímco čeští sociální demokraté museli Marxe hájit před Masarykem, Poláci jej především potřebovali zasadit do kontextu boje za znovusjednocení a osvobození své země.

Představy o Marxovi se mezi rakouskými socialisty zhmotnily především do obrazu geniálního vědce, vzdělance hlubokých myšlenek, který intelektuálně převyšoval své současníky z oboru. Kdo jiný by také mohl jako první odhalit společenské zákonitosti a spolu s nimi předpovědět brzké zhroucení kapitalistického řádu nežli brilantní vědecká kapacita. Ale Marx také představoval jakéhosi dávného průkopníka hnutí, muže, který stál u jeho kořenů a jehož duch socialistickou stranu dosud prostupuje. Pro tyto své postoje a činy musel velkou část svého života čelit nenávisti a diskriminaci z nejrůznějších stran, podobně jako jí museli čelit (nejen) dělníci hlásící se k socialismu. To vše jaksi nejasně prostupovaly představy o člověku, který navzdory svým buřičským a revolucionářským názorům choval silné city k slabým a utlačovaným členům společnosti. Marxovy obrazy pěstované v rámci hnutí se vyznačovaly obecně vyžadovanými atributy socialistických idolů – například utrpení patřilo k běžné součásti legend většiny levicových průkopníků –, zároveň pak pomáhaly s legitimizací stranických cílů. Geniální lidumil pronásledovaný pro své názory se tak stal občas až karikaturně vyhlížejícím stereotypem představ o Karlu Marxovi v rámci sociálně demokratického světa.

Připomínky a texty věnované Karlu Marxovi se ve sledovaném období neobjevovaly rovnoměrně, ale vázaly se především na konkrétní výročí a události spojené buď s Marxovou osobou (připomínky úmrtí Marxe), nebo s obtížnými momenty týkajícími se dalšího ideologického směřování strany (diskuze o revizi Hainfeldského programu). Ve sledovaném období se také našly roky, kdy Marxovu osobnost a dílo v sociálně demokratické publicistice prakticky zastínila aktuální témata spojená s duchem doby, především pak volební klání v letech 1897 a 1907. Mýtus samotný procházel v čase pouze nevelkým vývojem, který se týkal především narůstajícího množství informací, kterými socialisté o Marxovi disponovali. Nedochovalo ani tak k jeho proměnám, jako spíše rozrůstání o další témata, která zahrnoval – zároveň se však z hlediska funkcí mýtu jednalo hlavně o marginálie spojené s Marxovým osobním životem. Naopak lze říci, že jádro mýtu položil již Engels za Marxova života a krátce po jeho smrti –

hlavní obrazy geniálního vědce přirovnávaného k Darwinovi, který svým dílem překonal všechny předchozí socialistické teoretiky, zůstaly po celé sledované období zcela nezměněny.

V průběhu času tak Marxův mýtus spíše stagnoval a byl zatlačován do pozadí aktuálnějšími tématy – především politickým bojem v zastupitelských institucích či snahami o konkrétní sociální požadavky – až se často stal jen jakýmsi folklórním přežitkem na pozadí rychle se vyvíjejících událostí. Své místo v rámci sociálně demokratického světa si však podržel nejen do konce sledovaného období, ale také dlouho po jeho konci. Marx tak provázel nejen diskuze o stranické strategii na přelomu století, ale také nacionální rozbroje ve straně v desátých letech a bez obtíží přežil i světovou válku a události s ní spojené. Je příznačné, že v nové době se k Marxovu odkazu přihlásily jak nově vznikající komunistické, tak tradiční sociálně demokratické strany. Obě strany pak filozofova jména nestydatě užívaly k očernění té druhé. V sociálně demokratické *Rašpli* rýmoval František Borecký v básni *Továryš Karel Marx*⁴:

*Ó Marxe drahý,
ty že poroučel jsi stínat hlavy,
dal postříletí lidí statisíce,
do žalářů zavřítí ještě více,
milionům smrt přines hladem,
úrodné lány nechal ležet ladem,
abys konečně, co diktator nejistý,
zval do země zas kapitalisty,
aby, když hlad koukolem tu klíčil,
spravili to, cos svévolně zničil?
Ó, předrahý náš učiteli,
S komunismem tě dělí,
Co s papeženstvím dělí Krista –
Toť pravda jasná je a čistá.
Kdybys vstal za dnešního času,
vtípem bys sešlehal tu chasu,
jež nadarmo tvé jméno bere,
jež lidstvu dala bědy tisícere.*

Marxem však odplácela také druhá strana. Komunistická *Rovnost* opakovaně kritizovala sociální demokracii za odvrácení se od jeho idejí a neváhala se při tom opřít i o Marxovu dřívější kritiku některých sociálně demokratických stran.

4 BORECKÝ, František. *Továryš Karel Marx*. Rašple: List politicko-humoristický. Roč. 32, 1922, č. 1, s. 2.

„... na konci svého života dával (Engels) přednost starému jménu strana komunistická, jež v sobě neskryvalo nic nejasného. Také podle obsahu nebyli Marx ani Engels spokojeni se sociální demokracií. Každý, kdo zná korespondenci Marxovu, ví, jak ostře koncem let šedesátých odsuzoval kolísání sociální demokracie a její odchylování od revolučního komunismu, její koketování s měšťanskou demokracií. Často říkával: ‚Ve straně sociálně demokratické páchne to hnilobou.‘“⁵ Hlubší prozkoumání průniku Marxova mýtu do sociálně demokratického i komunistického milieu v meziválečné době však již přesahuje ambice této práce. Ukazuje však, nakolik se mýtus vázal na hlavní cíle a strategie strany. Ve chvíli, kdy došlo k zásadnímu zpochybnění základního směřování strany, bylo nutné vlastní argumentaci tak či onak smířit s Marxem. Marx pronikl do socialistického prostředí tak hluboko, že obě strany usilovaly o jeho získání na svou stranu a neměly odvahu se jej otevřeně vzdát. Ostatně německá sociální demokracie opustila marxismus jakožto vůdčí ideologickou inspiraci oficiálně až na sjezdu v Bad Godesbergu v roce 1959, tedy až v době, kdy byl Marx dostatečně zkompromitován východoevropskými komunistickými režimy. Svou životností překonal Marxův mýtus dalece řady sociálně demokratických i komunistických průkopníků a bez obtíží si našel své vyznavače i v 21. století.

5 *Přístup ke komunistické internacionále*. Rovnost: Zemský orgán komunistické strany na Moravě. Roč. XXXVII, 27. 5. 1921, č. 145, s. 3.

